

ACTA POLITOLOGICA

www.acpo.cz

INTERNETOVÝ RECENZOVANÝ ČASOPIS

2014 | Vol. 6 | No. 1 | ISSN 1803-8220

RIEGL, Martin (2014). Parlamentní volby 2014 v JAR ve znamení oslabené většiny Afrického národního kongresu? *Acta Politologica* 6, 1, 99-112. ISSN 1803-8220.

Tento článek podléhá autorským právům, kopírování a využívání jeho obsahu bez řádného odkazování na něj je považováno za plagiátorství a podléhá sankcím dle platné legislativy.

Internetový recenzovaný časopis vydává
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze,
Katedra politologie Institutu politologických studií

Parlamentní volby 2014 v JAR ve znamení oslabené většiny Afrického národního kongresu?¹

Martin Riegl²

Abstract

Text provides an analyses of key political, demographic and economic factors at the state as well as provincial level which will heavily impact voting behavior and preferences during at fifth parliamentary (and provincial) elections next year. The most interesting questions about the following parliamentary elections are not concerned with who will win but with such questions as capability the political parties – Joseph Malema’s far-left Economic Freedom Party, centrist Agang and the main opposition party Democratic Alliance (DA) to challenge the African National Congress’ (ANC) predominant position in the political system of Republic of South Africa and its aim to gain a constitutional majority in The National Assembly. ANC is also close to electoral defeat by DA in the far most important province Gauteng, which is the political as well as the economic center of the state. The aim of the text is to analyze possible changes in voting patterns which might lead to crossing the political line still based on the racial cleavage. Political and economic destabilization of the Republic of South Africa would lead to broader regional destabilization.

Key words: Republic of South Africa, elections, apartheid, African National Congress, Democratic Alliance, Demokratická aliance, Agang, Economic Freedom Fighters

Úvod

Jihoafrická republika je ekonomický a politický hegemon jižní Afriky i celé Afriky. Z demografického hlediska se nejedná o nejnámennější stát (populace čítá zhruba 52 miliónů obyvatel), přesto je národnostně velmi pestrý, o čemž svědčí i jedenáct oficiálních jazyků. Jedná se o jednu z mála funkčních liberálních demokracií kontinentu s plně svobodnými médii. Již příští rok oslaví „duhový národ“ dvacet let od přechodu k plně demokratickému systému a poprvé půjdou k volbám voliči narození po roce 1994. Rok 2014 bude rovněž zátěžovým testem pro vládu Afrického národního kongresu (který má navzdory své levicové orientaci spíše charakter *catch-all party*), který reprezentuje primárně domorodou africkou většinu a jenž vládne státu (k ústavní většině schází pouhé tři hlasy) od prvních všerasových voleb v roce 1994. Ty budou zároveň testem dohod uzavřených mezi představitelem apartheidního režimu F. de Klerkem a prvním prezidentem ANC Nelsonem Mandelou, které zaručovaly politická i majetková práva občanům evropského původu, kteří tvoří přibližně devět procent

¹ Text vznikl v rámci projektu PRVOUK č. 17 – Vědy o společnosti, politice a médiích ve výzvách doby.

² Mgr. Martin Riegl, Ph. D. působí jako odborný asistent na katedře politologie Institutu politologických studií FSV UK. Kontakt: rieg@fsv.cuni.cz.

populace. Primárně se jedná o ústavní garance majetkových práv obsažené v kapitole druhé, článku 25 ústavy. Přestože bělošská menšina ztratila politickou dominanci (s výjimkou několika oblastí okolo Pretorie, menších municipalit v celé JAR a Západního Kapska), z ekonomického hlediska si stále udržují své dominantní postavení, přestože v oblastech zaměstnanosti, ekonomiky či vysokého školství čelí silné diskriminaci, která je důsledkem politiky Udělení ekonomické moci černošské populaci a afirmativní akce.

Navzdory obavám mezi bělošskou populací, které přinesl rok 1994 a následný nárůst kriminality, nedochází k výrazné emigraci u tohoto segmentu populace. Zejména Afrikánci považují JAR za svoji jedinou vlast, protože nedisponují vlastním národním státem. Ekonomický význam minority evropského původu si uvědomuje vláda ANC, která navzdory občasným projevům *hate speech* nezpochybňuje jejich majetková práva (přestože probíhá politická diskuse o změně principu politiky pozemkové reformy „*willing buyer willing seller*“) garantovaná ústavou. Nicméně pokračující neuspokojivá ekonomická situace, neuspokojivé výsledky politiky *Black Economic Empowerment*³ (BEE, Udělení ekonomické moci černošské populaci) projevující se především vysokou nezaměstnaností mezi černošskou populací, disparit v příjmech i faktem, že v roce 2013 se JAR stala státem s nejvyšší mírou nerovnosti na světě, přináší do politiky nové subjekty, které se pokusí ve volbách v roce 2014 zpochybnit dominantní postavení ANC. Jedná se o liberální *Agang* (Budovat) M. Rampheleové, ale i radikálně levicově a rasisticky orientovaný subjekt *Economic Freedom Fighters* (EFF, Bojovníci za ekonomickou svobodu) J. Malemy, který zpochybňuje ekonomické i politické pilíře konstitucionalismu JAR. Realizace programu EFF by vedla k ochromení jihoafrické ekonomiky⁴ a následně by destabilizovala celý stát a v krajním případě i region. Pro výsledky nadcházejících voleb bude klíčové, zda bude nadále určující rasové štěpení, či se v důsledku rostoucí nespokojenosti s politikou ANC projeví výrazná změna volebního chování a preferencí voličů a nikoliv pouze omezený přesun voličských preferencí. Autor vychází z hypotézy, že si ANC udrží postavení predominantní⁵ politické strany navzdory klesající podpoře prezidenta J. Zuma a rozsáhlým socio-ekonomickým problémům, se kterými se Jihoafrická republika potýká od roku 1994. Příčinou je především stále vysoká legitimita ANC⁶, kterou získal v období apartheidu coby osvobozené hnutí s masovou podporou⁷ a stále rozhodující vliv rasového štěpení. Oba faktory limitují výraznou změnu volebního chování a preferencí voličů ve prospěch nově založených, či etablovaných opozičních stran. Článek z metodologického hlediska vychází z analýzy geografie volebních výsledků v letech 1994-2009, demografických a socio-ekonomických změn na celostátní i provinční úrovni v letech 1994-2013 i analýz politických programů jednotlivých stran (autor rovněž uspořádal expertní šetření mezi jihoafrickými odborníky s cílem klasifikovat jihoafrické politické strany na škále levice-pravice a unitární stát-nezávislost.⁸

³ Jedná se o nástroj Národní Demokratické revoluce, kterou prosazuje ANC s cílem dosažení Národní demokratické společnosti [Edigheji 2007].

⁴ EFF uvádí ve svém manifestu mezi základní politické cíle znárodnění půdy bez náhrady, znárodnění bank, dolů a ostatních strategických sektorů ekonomiky, bezplatné školství, zdravotnictví a bydlení a další.

⁵ Dle Sartoriho klasifikace stranických systémů podle počtu relevantních stran.

⁶ Prezident a volební leader ANC J. Zuma v tomto kontextu dokonce 8. 1. 2014 hovořil o věčné vládě ANC v JAR [Daily Nation 2014].

⁷ T. Bojabotsheha a K. C. Moloi poukazují na fakt, že ANC se v ekonomickém vzešlém z programové konference v roce 2007 stále prezentoval jako revoluční organizace [Bojabotsheha 2014: 318].

⁸ Expertní šetření proběhlo formou anonymního on-line dotazníku, ve kterém byli experti žádáni, aby umístili

Společenská štěpení v JAR

Přestože se o jihoafrické společnosti často mluví jako o duhovém národě, ve kterém dochází k postupnému smazávání národnostních rozdílů, realita je mnohem komplikovanější a konfliktnější. Vláda ANC reprezentuje primárně zájmy dominantního segmentu společnosti (ale zejména Zuluové, představující nejsilnější etnickou skupinu geograficky koncentrovanou v provincii Kwazulu-Natal, Gauteng, Mpumalanga a Svobodném státu, jsou v silné opozici), minoritní bělošská a populace míšenců podporuje především opoziční politické strany (v současné době DA). To se projevuje i v otázce státoprávního uspořádání, kdy zejména Afrikánci a Zuluové a jejich politická reprezentace jsou nakloněni decentralizaci státu (viz Graf 4), ANC podporuje unitární charakter státu a postupnou centralizaci. Anglicky mluvící obyvatelstvo, Indové (pouze zčásti) a míšenci, přestože v jejich volebním chování lze sledovat určité podobné rysy (např. podpora DA, ale míšenci z velké části podporují ANC), preferují spíše střední variantu. Zejména anglicky mluvící populace v mnohem menší míře než Afrikánci podporuje podle průzkumů myšlenku na vytvoření nezávislého afrikánského státu.

Důležitým štěpením je i otázka jazyka, kde konfliktním tématem je především postavení Afrikánštiny, která byla oficiálním jazykem v období apartheidu. Vláda ANC se pokouší postupně omezit společenský význam jazyka Afrikánců, který byl jedním ze symbolů apartheidu, což logicky vyvolává značnou animozitu zejména mezi Afrikánci. Konkrétně se jedná o snahu vytlačit afrikánštinu ze školství (přesto jsou běžné vzdělávací instituce od předškolních až po vysokoškolská zařízení), médií (nadále existují tištěná i audio-vizuální čistě afrikánská média), přejmenovávání veřejných prostranství (např. názvy ulic v Pretorii i celých měst a obcí⁹). Je nutné si uvědomit, že afrikánština není mateřským a prvním jazykem pouze Afrikánců, ale i nemalé části příslušníků ostatních segmentů (zejména míšenců). Počet mluvčích, kteří uvádí afrikánštinu jako první jazyk v letech 2001-2011 podle sčítání obyvatelstva paradoxně vzrostl z 5,98 milionu na 6,85 milionu. Přitom i 11,4 % obyvatel sousední Namibie uvedlo v roce 2001 afrikánštinu jako svůj první jazyk. Afrikánština si drží pozici třetího nejvíce rozšířeného jazyka, jako první ji uvádí 13,5 % obyvatel (6 855 082 mluvčích), více pouze zuluština (inzulu) 22,7 % (11 587 374 mluvčích) a xhosaština (IsiXhosa) 16 % (8 154 258 mluvčích [více Census 2011a]). Důležitá je jazyková otázka i ze socio-ekonomického hlediska, afrikánští rodilí mluvčí dlouhodobě vykazují vyšší úroveň zaměstnanosti než příslušníci jiných jazykových segmentů, což dále vyvolává tenzi v jihoafrické společnosti.

Kromě rasového, národnostního a lingvistického štěpení je velmi výraznou štěpící linií ve společnosti socio-ekonomická situace, která se výrazně kříží s rasovou a národnostní příslušností. Ekonomická otázka byla součástí dohod, které předcházely přechodu k demokracii v roce 1994 (kodifikovány v Ústavě přijaté v roce 1997) a před volbami získává stále na větší aktuálnosti v důsledku slabých výsledků konceptu *Black Economic Empowerment* (BEE, Udělení ekonomické moci černošské populaci), neschopnosti vlád ANC řešit zásadní strukturální ekonomické problémy země, posunu ANC doleva za vlády J. Zumy i vzniku nové politické strany pod vedením J. Malemy. O pokračujícím ekonomickém štěpení prolínajícím se s rasově-národnostním štěpením svědčí i následující data. Zatímco průměrný roční plat

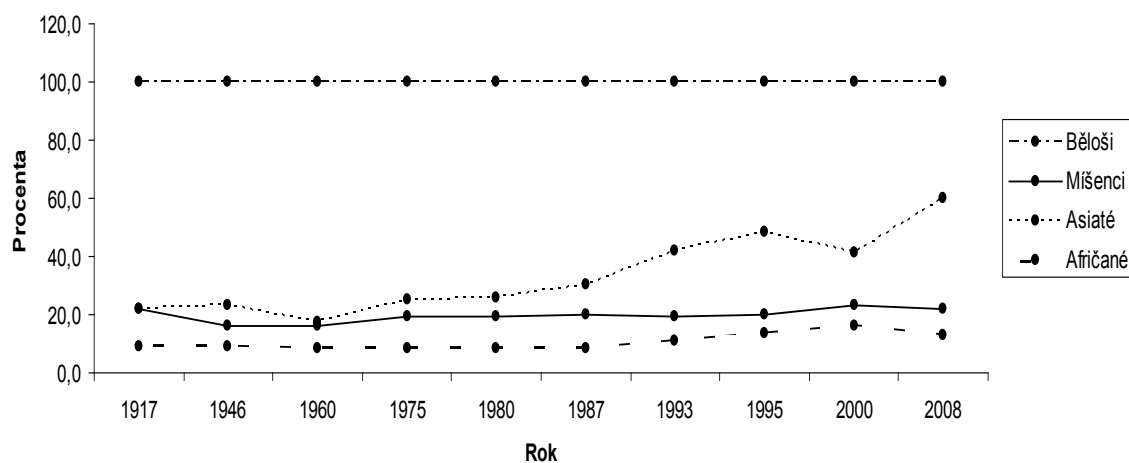
politické strany na předem definované desetibodové škále levice-pravice a unitární stat-nezávislost. Expertního šetření se zúčastnil třicet dva jihoafrických expertů.

⁹ Přejmenování ulic v Pretorii řešil i místní soud. Po přechodném období, kdy existovaly paralelně staré i nové názvy ulic, např. *Church Street* byla nahrazena názvem *Stanza Bopape Street*, začala místní radnice staré názvy odstraňovat. Pretorijský soud však nařídil uvést dopravní značení do původního duálního stavu.

(počítáno v hodnotě randu v roce 2000) činil v roce 1917 u bělošské populace evropského původu 13 069 randů, u míšenců 2 875 randů, u obyvatelstva asijského původu 2 894 randů a u původního obyvatelstva afrického původu 1 184 randů. V roce 2008 byly příjmy obyvatelstva evropského původu 75 297, u míšenců 16 567, u obyvatelstva asijského původu 51 457 a u původního afrického obyvatelstva 9 790 randů [Leibbrandt, Woolard, Finn and Argent 2010]. V tomto ohledu je nutné zmínit, že zejména populace asijského původu od roku 1994 výrazně dohání ekonomickou úroveň bělošské populace.

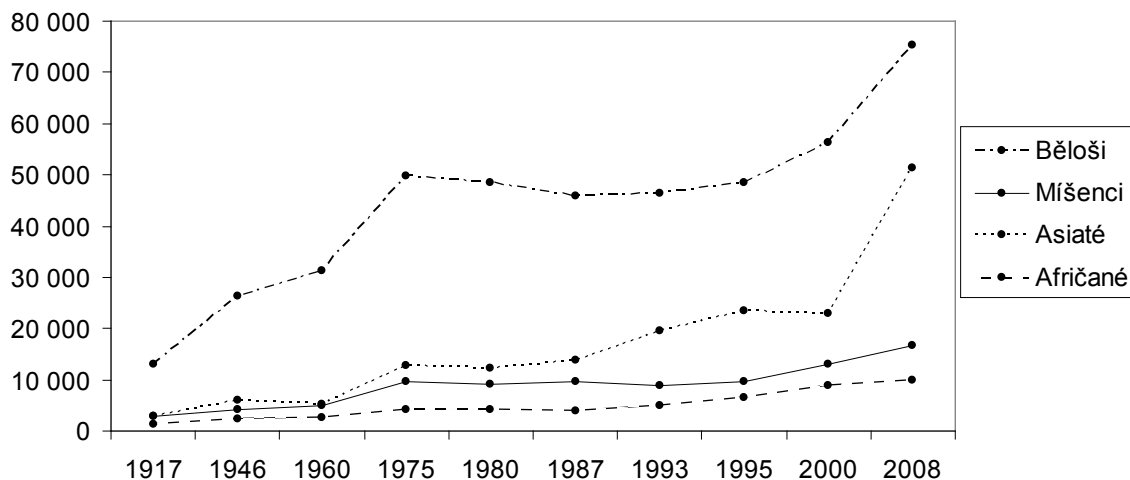
Z výše uvedených údajů je zřejmé, že obyvatelstvo evropského původu si udržuje privilegované socio-ekonomické postavení i dlouhou dobu po skončení apartheidu. Rovných šancí využili zejména příslušníci asijského segmentu, kde se rozdíl v příjmech vůči obyvatelstvu evropského původu snížil z 42 % na 60 % v roce 2008 (lze dojít k závěru, že zejména populace Indů z ekonomického hlediska nejvíce těží z konce apartheidu). Naopak dominantní segment původního obyvatelstva afrického původu nevyužil pozitivní diskriminace politiky BEE a diskrepance v příjmech mezi roky 1993 a 2008 zůstaly téměř nezměněné. Zatímco poměr ročních příjmů mezi čtyřmi hlavními společenskými segmenty (bělošská populace evropského původu, původní populace afrického původu, míšenci a populace asijského původu) byl v roce 1917 100 : 9,1, 100 : 22, respektive 100 : 22,1. V roce 1993 byl tento poměr 100 : 10,9, 100 : 19,3 respektive 100 : 42. V roce 2008 se poměr změnil na 100 : 13, 100 : 22, respektive 100 : 60 (viz Graf 1).

Graf 1: Poměr ročních příjmů mezi hlavními společenskými segmenty

Zdroj: Autor (data převzata z [LEIBBRANDT, WOOLARD, FINN and ARGENT 2010], www.npconline.co.za).

Celé období však nelze analyzovat jako kontinuální lineární snižování disproporcí v příjmech mezi jednotlivými skupinami. Poměr příjmů v období 1917-2008 nebyl konstantní, ale procházel určitými výkyvy ovlivněnými i mezinárodním postavením Jihoafrické republiky, což ukazuje Graf 2.

Graf 2: Poměr příjmů v období 1917-2008

Zdroj: Autor (data převzata z [LEIBBRANDT, WOOLARD, FINN and ARGENT: 2010], www.npconline.co.za).

Jedná se především o dluhovou krizi vzniklou v září 1985 spojenou s ukončením aktivit *Chase Manhattan Bank* v zemi v důsledku zhoršující se bezpečnostní situace. V následném období došlo k eskalaci mezinárodních sankcí, které znemožnily JAR přístup na globální trhy. Krize fakticky započala již v roce 1984, kdy masové protesty proti apartheidu vedly k zesílení mezinárodního tlaku. V následujících letech odešly ze země na dvě stovky amerických firem a desítky britských firem, vláda v Pretorii de facto ztratila přístup k cizímu kapitálu, výrazně se propadla hodnota jihoafrického randu a zemi zasáhl odliv investic. Ekonomické rozdíly se výrazně projevují i v jednotlivých provinciích, které vykazují výrazně odlišný výkon HDP, strukturu ekonomiky i míru nezaměstnanosti, která např. v Západním Kapsku činila v 1. čtvrtletí roku 2013 23,3 %, zatímco ve Východním Kapsku a Svobodném státu přesahovala 30 %. Provincie Gauteng a Západní Kapsko přitom tvoří 48,7 % ekonomického výkonu (zatímco pouze 35% obyvatelstva) [Census 2011b : 20].

Proměny demografické struktury

Populace JAR čítá podle odhadů statistického úřadu JAR z roku 2013 52 982 000 (Statistics South Africa) obyvatel (jedná se o nárůst z 40 583 573 v roce 1996), což z ní činí pátý nejlidnatější stát Afriky po Nigérii, Etiopii, Egyptu a Demokratické republice Kongo. Důležitá je především kompozice populace. Dominantní segment tvoří původní černošské obyvatelstvo, které má 41 000 938 příslušníků (oproti 31 127 631 v roce 1996) s podílem 79,2 % na celkové populaci. Důležité si je uvědomit, že tento segment společnosti není homogenní, což se projevuje i ve stranickém systému. Nejpočetnější etnikum představují Zuluové, kteří představují základ elektorátu politické strany *Inkatha Freedom Party (Strana svobody Inkatha)* usilující od roku 1994 o hegemonii v provincii KwaZulu-Natal. Druhým nejvýznamnějším segmentem je bělošská populace evropské původu s 4 586 838 příslušníky (4 434 697 v roce 1996) a tvoří tak 8,9 % celkové populace. Přitom mezi lety 1996 a 2001 došlo k ab-

solutnímu snížení počtu příslušníků této menšiny, v letech 2001 a 2011 se trend obrátil. Ani tento segment není vnitřně homogenní, převažují v něm se 60 % Afrikánci nad anglicky mluvící populací. Rozdíly se projevují i ve volebním chování. Dalším významným segmentem je smíšené obyvatelstvo s 4 615 401 příslušníkem a tvoří rovněž 8,9 % celkové populace. Posledním, nejméně početným, ale ekonomicky významným segmentem je obyvatelstvo indického původu, které má 1 286 930 příslušníků (1 045 596 v roce 1996) a celkový podíl 2,5 % na celkové populaci. Celkově všechny čtyři hlavní skupiny obyvatel vykazovaly růstový trend v letech 1996-2011. Významnou složku populace tvoří i ilegální emigranti, především ze Zimbabwe (jejich počet se odhaduje až na 3 milióny), Mozambiku a dalších států subsaharské Afriky.

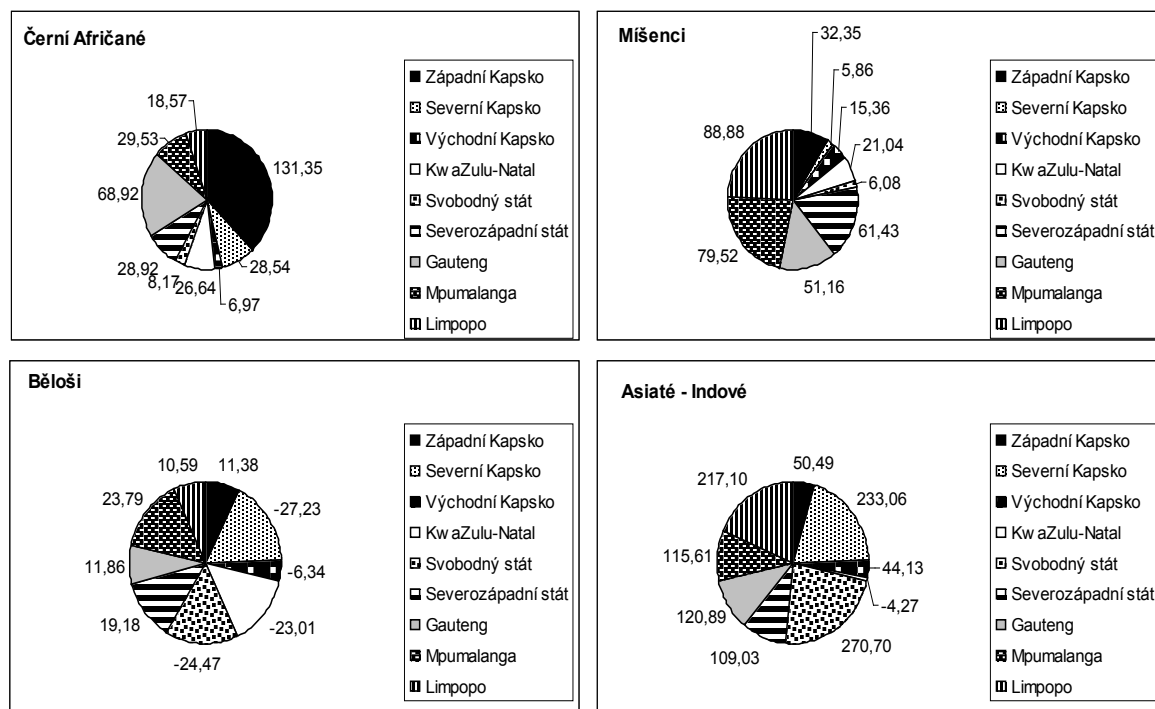
Důležitým faktorem jsou i demografické změny nejen na celostátní, ale i na provinční úrovni mezi lety 1994-2011, které jsou zachyceny ve sčítání obyvatelstva v letech 1996, 2001 a 2011. Všechny provincie vykazují v letech 1996-2011 demografický nárůst, který však není zdaleka rovnoměrný. Ekonomicky prosperující provincie (a motory jihoafrické ekonomiky) Západní Kapsko, Gauteng, Kwazulu-Natal, které představují 54,7 % celkové populace a 64,4 % celkového objemu HDP Jihoafrické republiky vykazují v absolutních číslech nejvyšší demografický nárůst. Západní Kapsko zaznamenalo populační růst 47,15 %, KwaZulu-Natal 19,77 % a Gauteng 56,65 %. Tři ekonomicky nejslabší provincie Severní Kapsko (podíl HDP 2,2 %), Svobodný stát (5,3 %) a Severozápadní stát (6,5 %) jsou domovem 14,3 % populace s nárůstem populace 13,24 % v případě Severního Kapska, 4,26 % v případě Svobodného státu a 28,70 % v případě Severozápadního státu. V letech 1996-2011 došlo i k proměně demografické struktury jednotlivých provincií z hlediska jednotlivých společenských segmentů. Černošská populace zaznamenala nárůst napříč všemi devíti provinciemi v rozmezí od 6,97 % ve Východním Kapsku do 131,35 % v Západním Kapsku, bělošská populace zaznamenala nejvyšší nárůst 23,79 % v provincii Mpumalanga a nejvyšší pokles na úrovni -27,23 % v Severním Kapsku, smíšené obyvatelstvo zaznamenalo nárůst v rozmezí 5,86 % v provincii Severní Kapsko až 88,88 % v provincii Limpopo. Značné rozdíly lze vysledovat i u populace indicko-asijského původu, kde jsou procentní rozdíly nejvyšší vzhledem k relativně nízkému absolutnímu počtu v několika provinciích. Nejnižší nárůst lze vysledovat v provincii Kwazulu-Natal, kde dosáhl záporné hodnoty -4,27 % zatímco k nevyššímu nárůstu došlo v provincii Svobodný stát a to o 270,70 %. Tyto výrazné rozdíly jsou do určité míry ovlivněny výraznou diskrepancí v distribuci tohoto segmentu populace mezi jednotlivými provinciemi. Výrazný nárůst v provincii Svobodný stát je do určité míry způsoben tím, že v této provincii se nachází pouze 0,81 % příslušníků této společenské skupiny. Druhý a třetí nejvyšší nárůst u tohoto segmentu byl zaznamenán v provinciích Severní Kapsko (233,06 %) a Limpopo (217,10 %), kde se však nachází pouze 0,61 % a 1,39 % příslušníků této minority. Demografické změny jednotlivých společenských segmentů dle provincií zachycuje Graf 3¹⁰.

Obdobné geografické rozdíly v distribuci lze najít v omezenější míře i u ostatních společenských skupin, populace míšenců je ze 61,54 % koncentrována v Západním Kapsku, 41,73 % bělošské populace evropského původu je koncentrováno v provincii Gauteng (především v Pretorii a okolí) a 19,95 % v Západním Kapsku. Populační struktura jednotlivých provincií se promítá i v míře podpory jednotlivým stranám. V provincii Západní Kapsko a Severní Kapsko, kde černošské obyvatelstvo nedominuje, v Severním Kapsku má jen těsnou většinu 50,35 % a v Západním Kapsku pouhých 32,85 %. Záměrem ANC bylo geografické vy-

¹⁰ Graf zachycuje procentuální změny (kladné i záporné) jednotlivých segmentů populace dle provincií podle sčítání obyvatel v letech 1996-2011.

tvoření provincií s cílem dosáhnout majority svých voličů napříč celým státem v kombinaci s podporou vnitřního přesídlování. Právě Západní Kapsko bylo v parlamentních i provinčních volbách v roce 2009 jedinou provincií, kde ANC nezískal většinu a byl poražen DA.

Graf 3: Demografické změny společenských segmentů dle provincií

Zdroj: Autor (Statistics South Africa, využita data ze sčítání obyvatelstva).

Proměny stranického systému

Na podobu stranického systému má nezanedbatelný vliv volební systém. Ve všeobecných legislativních volbách¹¹ se od roku 1994 v Národním shromáždění vždy rozděluje 400 poslaneckých mandátů na základě poměrného volebního systému.¹² Cílem volebního systému definovaného v prozatímní ústavě bylo zmírnit očekávané napětí ve společnosti a zajistit reprezentaci minoritních segmentů společnosti. Navzdory výrazným obavám z případných nepokojů a incidentů se volby konaly ve velmi pokojné atmosféře. Přestože změna volebního systému není dlouhodobě prioritním politickým tématem, DA navrhuje změnu na smíšený systém, který je aplikován pouze v obecních volbách. I případná změna volebního systému

¹¹ Data o volebních výsledcích a zisku mandátů jsou čerpána z dat *Electoral Commission of South Africa*.

¹² Polovina mandátů je rozdělena na základě provinčních kandidátních listin a polovina na základě celostátních kandidátních listin. Alokace mandátů probíhá ve dvou kolech, v prvním kole se používá metoda nejvyššího zbytku na provinční úrovni. V roce 1994 byl parlament volen z poloviny na základě stranických kandidátních listin v devíti provinciích a z poloviny na základě stranických kandidátních listin na celostátní úrovni (s použitím Droopovy kvóty, přebývající mandáty byly přerozděleny na základě metody nejvyššího zbytku). Strany se ziskem 20 a více mandátů měly garantované posty ve vládě národní jednoty.

z poměrného na většinový, např. *first-past-the-post*, který byl historicky aplikován, by nepřinesl eliminaci opozičních stran, jejichž elektorát je geograficky koncentrovaný.

Počet stran, které získaly mandát na základě výsledků regulérních voleb, se nachází v rozmezí od sedmi v roce 1994 do třinácti v roce 2009 (přičemž mandát v dolní komoře získalo v letech 1994-2009 již devatenáct politických subjektů na základě voleb). Z toho lze usuzovat, že nedochází k redukci počtu politických stran zastoupených v legislativě, ale oproti roku 1994 se tento počet v následujících volbách téměř zdvojnásobil. Přesto však nelze hovořit o extrémní fragmentaci stranického systému. Politická soutěž probíhá mezi ANC s predominantním postavením a hlavní opoziční stranou - dříve *National Party* (Národní stranou), jejíž postavení zaujala DA. Ve všech dosavadních volbách atakoval ANC hranici ústavní většiny (za vysokého zájmu voličů v rozmezí od 86,9 % v roce 1994, 89,3 % v roce 1999, 76,7 % v roce 2004 až po 77,3 % v roce 2009), přičemž v roce 2004 ji s převahou získal. Zisk ANC se pohybuje od 62,65 % hlasů v roce 1994 do 69,69 % hlasů v roce 2004, při přepočtu na mandát byl zisk dominantního ANC v rozmezí od 63 % v roce 1994 do 69,75 % mandátů v roce 2004. Přestože si ANC, vymezující se jako všeobjímající hnutí reprezentující zájmy především většinového obyvatelstva, udržuje své dominantní postavení ve stranickém systému, nedokázal se vyhnout vnitřnímu štěpení. Roli hlavní opoziční strany v politickém systému plní politické strany reprezentující zájmy menšin (především původně evropského a asijského obyvatelstva), Národní strana v roce 1994 se ziskem 82 mandátů, *Democratic Party* (Demokratická strana – hlavní opoziční strana vůči Národní straně v období apartheidu a později transformovaná na DA) v roce 1999, DA v roce 2004 a 2009. Opominout nelze ani další politické strany, které reprezentují například tribální zájmy – především zulská Strana svobody Inkatha se ziskem od 43 mandátů v roce 1994 do 18 mandátů v roce 2009, či *Congress of the People* (Lidový kongres) založený bývalým prezidentem Mbekim v reakci na přílišný posun ANC doleva, který v posledních volbách získal 7,42 % hlasů a 30 mandátů.

Vysoký počet politických stran zastoupených v legislativě lze vysvětlit několika faktory. Především kombinací volebního systému proporčního zastoupení se silnou personalizací a absence vstupní klauzule (volební systém je ve svém důsledku výrazně proporční a mandát získá i politická strana s podporou cca 0,25 % hlasů, která se přibližně rovná přirozenému vstupnímu prahu) s nerovnoměrnou distribucí jednotlivých segmentů společnosti napříč teritoriemi státu v kombinaci s výraznými socio-ekonomickými rozdíly mezi provinciemi (každá provincie má třicet až devadesát mandátů podle velikosti populace), což je odrazem vyjednávání v přechodové fázi mezi hlavními politickými aktéry. V důsledku nastavení volebního systému dochází i k minimálnímu propadu hlasů – v roce 2004 to bylo pouze 0,74 %.

Zajímavý analytický postřeh k volbám v roce 1994 a jejich dopadu na složení Národního shromáždění z hlediska jednotlivých segmentů populace přináší IDEA: *“Výsledné Národní shromáždění bylo z 52 % černé, 32 % bílé, 8 % indické a 7 % smíšené, přičemž elektorát byl ze 73 % černý, 15 % bílý, 9 % smíšený a 3 % indický. V roce 1999 zastoupení černých poslanců vzrostlo na 58 %, smíšených na 10 %, bílých na 26 % a indických na 5 %. V roce 2004 se podíl černých poslanců přiblížil podílu černošské populace, bílí poslanci tvořili 22 % a poměr smíšených a indických poslanců se téměř nezměnil“* [Reilly, Ellis 2008]. Relativně nízký podíl poslanců dominantního etnika na základě výsledků voleb v letech 1994 a 1999 lze částečně vysvětlit i vyšším podílem tohoto segmentu v nedospělé populaci, která nedisponuje volebním právem.

V letech 1994-2013 se výrazně proměnili aktéři soupeřící o moc, zatímco predominantní vládní stranou stále zůstává ANC. Africký národní kongres si v letech 1994-2009

bezpečně držel dominantní postavení se ziskem mezi 62,65 % (1994) po 69,69 % (2004), přičemž po štěpení v roce 2008, kdy po nástupu současného prezidenta J. Zумы opustil stranu a založil vlastní politický subjekt předchozí prezident T. Mbeki, klesla podpora ANC na 65,90 %. Nově vzniklá ambiciózní strana Lidový kongres získala v roce 2009 přes 7 % hlasů a třicet poslaneckých mandátů a zařadila se mezi opoziční strany. Roli hlavní opoziční strany ztratila NP, která v roce 1994 získala přes 20 % hlasů a 82 mandátů, později byla přejmenována na *New National Party* (NNP, Nová národní strana, která postupně začala reprezentovat především míšence a ztratila podporu Afrikánců), v roce 1999 získala 6,87 % hlasů a 28 mandátů, v roce 2004 získala 1,65 % hlasů a 7 mandátů a následně se v roce 2000 sloučila s DP, čímž vznikla dnešní DA. Ta v současnosti představuje hlavní opoziční stranu (primárně reprezentující zájmy anglofonní bělošské komunity, ale od roku 1999 i ve stále větší míře elektorát Afrikánců). Všechny primárně bělošské strany (o to více afrikánské) jsou znevýhodněny stigmatem apartheidu (přestože hlavní představitelé DA včetně H.Zilleové byli v opozici vůči apartheidu) a ANC se je snaží vytlačit do pravého spektra stranického systému. Zároveň ANC usiluje o to, aby všechny politické strany byly všerasové. Tuto strategii paradoxně volí i leader Demokratické aliance Helen Zilleová, od roku 2009 premiérka Západního Kapska. Zilleová usiluje o vytvoření inkluzivní Demokratické aliance ve snaze dosáhnout toho, aby strana byla vnímána jako *catch all party* a byla schopná oslovit nejen bělošský elektorát (původně strana reprezentovala především anglicky mluvící populaci, ale stále více jí podporují i Afrikánci), míšence, částečně Indý (ti z velké míry podporují i ANC), ale i většinový elektorát. Tomu podřizuje i současnou předvolební kampaň, kdy se volebním lídrem a kandidátem na premiéra provincie Gauteng stal Mmusi Maimaneho, který má reálnou šanci poprvé od roku 1994 porazit vládnoucí ANC v této provincii.

Noví hráči. Co přinesou volby 2014?

Dominantní pozici ANC se nebude snažit zpochybnit pouze hlavní opoziční strana DA, která si vybudovala stabilní postavení ve stranickém systému, ale i nové politické subjekty, které založili bezpochyby charismatičtí lídři, kteří se snaží využít neutěšeného stavu ekonomiky a rostoucí frustrace společnosti z neuspokojivého vývoje v posledních dvaceti letech. Dvacetileté výročí všerasových voleb bude do určité míry všelidovým plebiscitem o dvaceti letech vlády ANC. V současné době stát trpí strukturálními ekonomickými i politickými problémy - nepotismem, korupcí, špatným makroekonomickým řízením, vysokou nezaměstnaností a dalšími strukturálními problémy. Existují signály o rostoucí popularitě politiků zpochybňujících principy liberální demokracie a vlastnická práva, kteří se inspirovali politikou R. Mugabeho a otevřeně útočí na postavení bílých Afrikánců a Indů. To by destabilizovalo celý region a způsobilo velmi vážnou politickou, společenskou, ekonomickou a bezpečnostní krizi. Výrazné společenské nerovnosti měla odstranit politika BEE, kterou zavedla prostřednictvím legislativních opatření vláda ANC, s cílem dosažení odpovídajícího demografického zastoupení na pracovních pozicích ve veřejné i soukromé sféře.

Fakticky však selhala, nezaměstnanost mezi černošskou populací dosahuje přes 30 %, zatímco v bílé populaci cca 7 %. Selhání, trh pokřivujících, politik BEE a *Affirmative Action* (afirmativní akce) jednoznačně prokazují ekonomická data. Ve srovnání s údaji z roku 1995 se rozdíly mezi bělošskou a černošskou populací dokonce prohloubily, zatímco rozdíly mezi bílou, smíšenou a asijskou populací zůstaly téměř stejné. Politika BEE a afirmativní akce se ukázala jako neefektivní a škodlivá pro ekonomiku (kvóty jsou upřednostňovány

před kompetentností), což se negativně dotýká i většinové populace. Mezi ní tak narůstá frustrace, nesnášenlivost a paradoxně touha po radikálních slibech a alternativě ke zprofanovanému ANC, jehož elity jsou zcela odtažené od problému chudé masy. Např. v roce 2012 se v médiích objevily zprávy o prezidentově plánu na rekonstrukci soukromého venkovského sídla v provincii Kwazulu-Natal ve výši téměř půl miliardy korun ze státních prostředků.¹³ Na rozsáhlou korupci a zneužívání státních prostředků v nejvyšších vládních kruzích poukazují svobodná média (převažující vliv má stále bílá populace) či dlouhodobě DA. Korupci rovněž kritizují *Independent Democrats* (Nezávislí demokraté) pod vedením P. de Lilleové, kteří však v minulých volbách získali pouze čtyři mandáty. „Korupční skandál se negativně promítá do klesající popularity prezidenta Zuma a zprostředkovaně snižuje volební potenciál ANC. 51 % registrovaných voličů ANC se domnívá, že Zuma by měl v důsledku skandálu rezignovat. V názorech voličů ANC se projevují i regionální rozdíly, v provincii Limpopo je to 62 %. V provincii Gauteng, Západním Kapsku a Svobodném státě 56 %, ale v baště Zuma a ANC provincii Kwazulu-Natal to je pouhých 36 %. Zároveň 34 % registrovaných voličů uvedlo, že v důsledku je méně pravděpodobné, že by znovu volili ANC. Zároveň 5 % voličů ANC uvedlo, že budou volit Demokratickou alianci a 6% jinou politickou stranu.“ [Kgosana, Van Onselen, Shoba 2013: 1; Van Onselen 2013: 1]

Nově se ke kritice ANC přidala Mamphela Rampheleová, bývalá prominentní bojovnice proti apartheidu, lékařka se zkušenostmi ze soukromé sféry i Světové banky, která v únoru tohoto roku založila *Agang*. Ta definuje své politické priority v pěti hlavních oblastech: ekonomice, zdravotnictví, bezpečnosti, vzdělávání a veřejných službách. Programová východiska strany lze označit za centristicko-progresivní a v případě úspěchu bude mít silný koaliční potenciál zejména pro Demokratickou alianci. Relativní programovou blízkou obou stran prokazuje i Graf 4.¹⁴

Potenciál *Agang* snižuje fakt, že M. Rampheleová získala svůj rozsáhlý majetek především skrze dotace z politiky BEE, což v současnosti kritizují její političtí oponenti. Zcela odlišnou vizi Jihoafrické republiky nabízí voličům J. Malema, dřívější předseda mládežnické organizace ANC (z níž byl v roce 2012 vyloučen), který v průběhu léta oznámil založení EFF (strana byla formálně založena 13. 10. 2013), s jednoznačným cílem stát se novou vládnoucí stranou. Malemovo uskupení rovněž usiluje o ukončení vlády ANC, voliče však láká na myšlenku ekonomické svobody (*Economic Freedom*). Mezi představitele EFF patří odpadlíci z ANC (kromě Malemy i bývalý mluvčí mládežnické organizace ANC F. Shivamba), jejichž otevřený rasismus byl nepřijatelný pro ANC. J. Malema poukazuje na fakt, že koncept BEE (založený na nuceném zvýhodňování černošské populace) prosazovaný ANC nevedl ke zlepšení života „obyčejných“ lidí. Sám J. Malema čelí soudnímu procesu kvůli korupci (soud byl odročen na příští rok, korupčním jednáním se měl obohatit o čtyři milióny randů), podvodu, praní špinavých peněz a vydírání, přičemž byl propuštěn na kauci deset tisíc randů (přibližně dvacet tisíc korun). Již v roce 2011 mu soud zakázal veřejnou produkci písně *Kill the Boer*, která je typickým projevem rasově motivované *hate speech*. Tu samou píseň si však v modifikované verzi zazpíval se svými stranickými příznivci i prezident J. Zuma na akci ANC ve městě Bloemfontein v lednu 2012. „*We are going to shoot them with machine gun (...) the cabinet will shoot them with the machine gun.*“ Hlavním programovým bodem Malemovy politiky, kterou sám označuje jako anti-kapitalistickou, je tzv. *land grabbing*, prakticky usiluje o vyvlastnění desítek tisíc bílých farmářů a částečné znárodnění důlních společností (vše

¹³ Rekonstrukce byla oficiálně zdůvodněna zvýšením bezpečnostních prvků.

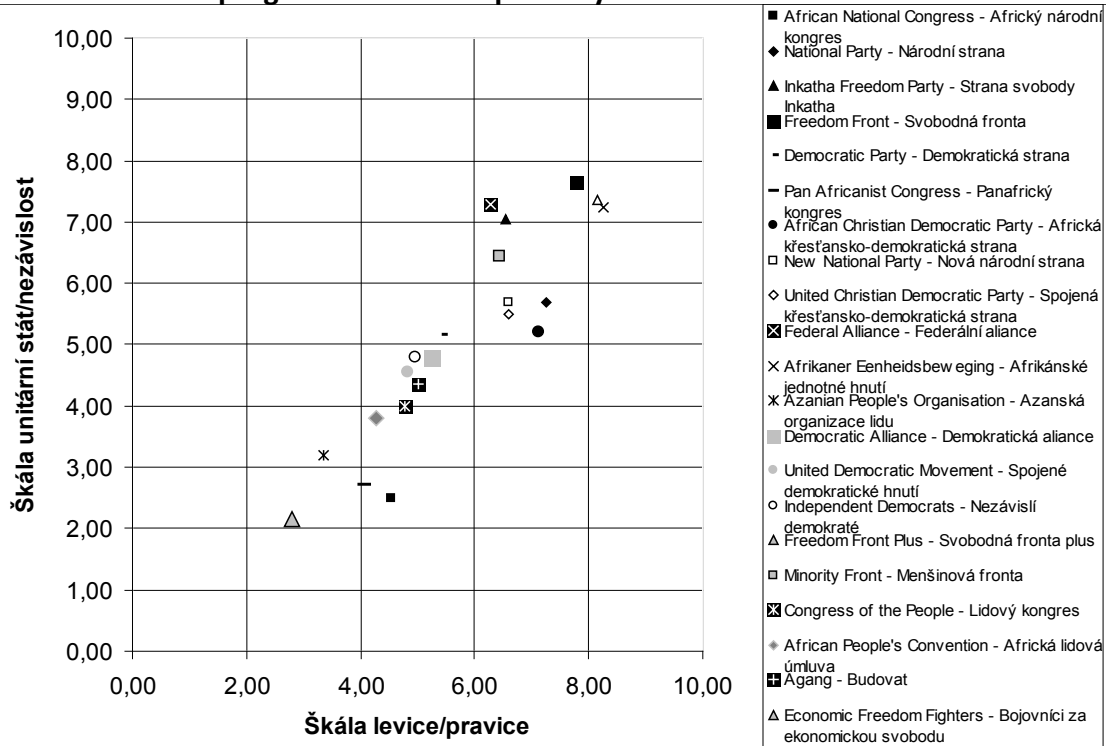
¹⁴ Graf zachycuje výsledky expertního štěpení na škále 1) levice – pravice, 2) unitární stát – nezávislost.

bez kompenzací). „EFF se sami označují za marxisticko-leninistickou politickou stranu, která je antikapitalistická, antirasistická, antisexistická a antiimperialistická s programem usilujícím o svržení neoliberálního protičernošského státu a buržoazie včetně všech vykořisťovatelských tříd s cílem nastolení diktatury lidu. Základními programovými pilíři je vyvlastnění a redistribuce půdy bez kompenzací, znárodnění dolů, bank a ostatních strategických sektorů ekonomiky, bezplatné vzdělávání, zdravotní péče, bydlení a odvoz odpadu, vytvoření milionů pracovních pozic a další. Za jeden ze svých cílů rovněž vymezují potírání tribalismu a regionalismu.“ [Economic Freedom Fighters 2014]

Radikální dikci EFF umocňují i stanovy, podle nichž v čele strany mezi stranickým shromážděním stojí Ústřední velitelský tým (*Central Command Team*) volené Národním lidovým shromážděním. V čele Ústředního velitelského týmu stojí Prezident a Vrchní velitel, kteří činí politická rozhodnutí a reprezentují stranu navenek [Economic Freedom Fighters 2014].

Z Malemovy dikce je zjevné, že cílí především na mladé, nezaměstnané a frustrované voliče žijící v černošských předměstích velkých měst. Ti však představují značné procento elektorátu, lidé ve věku do 24 let představují 50 % populace (podle sčítání obyvatelstva z roku 2011 je medián věku u černošské populace 21 let), přičemž nezaměstnanost mezi černoškou populací přesahuje 30 %. Právě mezi mladými lidmi má EFF podle předběžných odhadů podporu až 26 %. Mladý frustrovaný elektorát se snaží oslovit především radikální rétorickými útoky vůči prosperujícím menšinám Afrikánců a Indů, kteří kontrolují velkou část ekonomiky. Radikální a rasově motivovaný populismus Malemy by v případě podílu na moci ohrozil výkon jihoafrické ekonomiky založené na nerostném bohatství, která se již v současnosti potýká se značnými makroekonomickými problémy.

Graf 4: Relativní programová blízkost politických stran

Zdroj: Autor (použita data z expertního šetření).

Závěr

Poprvé od roku 1994 se jeví jako reálná možnost, že ANC ztratí své predominantní postavení, ale tento scénář je nepravděpodobný a lze očekávat, že navzdory volebnímu propadu, získá ANC nadpoloviční většinu hlasů i mandátů blížící se opět ústavní většině. Jak poznamenal politický analytik Ebrahim Fakir (působící v Electoral Institute for the Sustainability of Democracy in Africa), voliči ANC ještě nejsou připraveni dát hlas opozici [Dodds 2013: 5]. V případě úspěchu uskupení J. Malemy a M. Ramphelové je pravděpodobné, že DA i Agang odmítnou vytvořit koalici s Malemou. Sám Malema již vyloučil případnou vládní spolupráci se stranou Agang či DA. Přestože lze velmi obtížně odhadovat volební potenciál nových subjektů Agang a EFF, mnozí analytici (např. profesorka Booysen a profesor Calland) odhadují jejich maximálních zisk na úrovni 2-4 % v případě Agang [Dodds 2013: 5; Phakathi 2013], ale reálně lze zisk odhadovat na úrovni 1-2% a 3-7 % podle různých volebních odhadů v případě EFF [Pillay 2013]. Jihoafričtí političtí analytici především poukazují na komplikovanost odhadu volebního zisku strany J. Malemy. Slabým místem Agang je rozpor v programových prioritách strany a pozadím předsedkyně strany, což snižuje důvěryhodnost subjektu v očích voličů. Na tomto místě je nutné zmínit i fakt, že DA a Agang několik měsíců před volbami oznámily, že M.Ramphel bude společnou kandidátkou DA na prezidentku. Z dohody na společném volebním postupu nakonec sešlo, což se pravděpodobně projeví negativně na volebním výsledku Agang. Hlavním slabým místem subjektu J. Malemy je probíhající soudní proces, problémy s financováním strany a nízká volební účast elektorátu na který cílí. Podle předběžných dat, registrace voličů ukazuje, že mladí lidé ve věku 18-20 let, budou mít nízkou volební účast. Naopak podle odhadů analytiků je maximální volební potenciál DA na úrovni 30 % (ale reálný výsledek lze očekávat spíše na spodní hranici 25 % hlasů) a výrazně tak překonat svůj stín, kdy byla vnímána pouze jako strana reprezentující zájmy bílého elektorátu. Sekundárním cílem DA je zvítězit na provinční úrovni v provincii Gauteng, která je ekonomickým i politickým centrem státu.

Možnost odstavení ANC do opozice skrze vytvoření velké koalice dnes opoziční DA, Kongresu lidu a *Agang* (spolupráci DA a *Agang* však komplikuje dědictví apartheidu) a dalších méně významných stran je spíše hypotetická v důsledku očekávané mizivé podpory *Agang*. Nepravděpodobná je i koalice oslabeného ANC a *Agang*, která by vedla k méně patrimonialistické politice. Jak prohlásila M. Ramphelová, s Jihoafričany bylo ze strany ANC posledních dvacet let zacházeno jako s dětmi [Nombembe 2012]. Nejrizikovější variantou z hlediska stability JAR by byla koalice ANC a EFF, která by nastolila radikálně-populistický kurz a ohrozila křehkou jihoafrickou prosperitu. Nejvíce pravděpodobnou variantou je pokračování jednobarevné většinové vlády ANC s volebním ziskem atakujícím ústavní většinu v Národním shromáždění (tedy se ziskem více než 60 % hlasů), v důsledku částečné změny preference voličů (kombinované s nižší volební účastí tradičního elektorátu ANC, ale částečně kompenzované vyšším demografickým nárůstem v segmentu populace podporující ANC). Tomu odpovídají i výsledky empirických průzkumů, podle kterých je pouze omezené množství voličů ANC připraveno změnit orientaci na hlavní opoziční stranu¹⁵ či další politické strany (včetně ANC a *Agang*). Navzdory vzniku nových ambiciózních subjektů lze očekávat opakování scénáře, kdy se volby odehrají ve znamení soutěže dvou hlavních politických

¹⁵ Nespokojenost s dvaceti lety dominance ANC se projeví spíše nižší volební účastí voličů ANC. V prosinci 2013 oznámila Numsa (*National Union of Metalworkers of South Africa* – Odborové sdružení kovodělníků) sdružující přes 330 000 členů, že nebude ANC podporovat ve volební kampani a to ani finančně.

stran, které své společenské i politické postavení vybudovaly již v období apartheidu. Dominujícími stranami nadále přetrvávají ANC a DA, které jsou si v ideovém a programovém vymezení (v oblasti ekonomiky, státoprávního uspořádání, jazykové politiky, vazbou na voliče atd.) vzdálené, přestože nepředstavují okraje stranického systému (nahlíženo jednotlivými *cleavages*). Konec věčné vlády ANC, jak počátkem ledna 2014 oznámil prezident J. Zuma v provincii Mpumalanga před oficiálním zahájením volební kampaně, není v nadcházejících parlamentních volbách pravděpodobný.

LITERATURA A PRAMENY:

- BOJABOTSHEHA, T., MOLOI, K. C. (2014). Critical Analysis of the African National Congress's Dominant Hegemonic Liberal Discourse. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. Vol. 5, no. 1, s. 313-323. ISSN 2039-9340.
- Census (2011a). Statistics South Africa. [cit. 2014-01-11] Dostupný z WWW: <http://www.statssa.gov.za/Census2011/Products/Census_2011_Fact_sheet.pdf>.
- Census (2011b). Provinces at Glance. Statistics South Africa. [cit. 2013-12-11] Dostupný z WWW:<<http://www.statssa.gov.za/Census2011/Products/Provinces%20at%20a%20glance%2016%20Nov%202012%20corrected.pdf>>.
- DODDS, C. (2013). ANC set to stay at helm of government. *Pretoria News*. 2. 11., s. 5.
- EDIGHEJI, O. (2007). (ed). *Rethinking South Africa's Development Path: Reflections on the ANC's Policy Conference Discussion Documents*. Policy: Issues & Actors. Vol. 20, no. 10, s. 1-214. Johannesburg: Centre for Policy Studies. ISBN 978-1-919708-85-0.
- Economic Freedom Fighters. Webový portál politické strany. Constitution. [cit. 2014-01-10] Dostupný z WWW: <<http://effighters.org.za/documents/constitution/>>.
- Electoral Commission of South Africa. [cit. 2013-12-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.elections.org.za/content/>>.
- KGOSANA, C., VAN ONSELEN, G. and SHOBA, S. (2013) Anger at Zuma grows as Mandela laid to rest. *Sunday Times*. 15. 12. 2013, s. 1-2.
- LEIBRANDT, M., WOOLARD, I., FINN, A. and ARGENT, J. *Trends in South African Income Distribution and Poverty since the Fall of Apartheid*. OECD Social, Employment and Migration Working Papers No. 101. 2010 [cit. 2014-01-08] Dostupný z WWW: <<http://www.npconline.co.za/MediaLib/Downloads/Home/Tabs/Diagnostic/Economy2/Trends%20in%20South%20African%20Income%20Distribution%20and%20Poverty%20since%20the%20Fall%20of%20Apartheid.pdf>>.
- NOMBEMBE, P. (2012). ANC loves only power. 14. 11. 2012. [cit. 2013-12-11]. Dostupný z WWW: <<http://m.timeslive.co.za/thetimes/?articleId=7207761>>.
- PHAKATHI, B. (2013). Zuma remains key poll asset for ANC — analyst, 27. 9. 2013. [cit. 2013-12-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.bdlive.co.za/national/politics/2013/09/27/zuma-remains-key-poll-asset-for-anc--analyst>>.
- PILLAY, V. (2013). Get ready for a Parliament featuring Julius Malema. 19. 11. 2013 [cit. 2014-01-05]. Dostupný z WWW: <<http://mg.co.za/article/2013-11-19-get-ready-for-a-parliament-featuring-julius-malema>>.
- Quarterly Labour Force Survey. (2011). Statistical release P0211. Statistics South Africa.

- [cit. 2013-12-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.statssa.gov.za/publications/P0211/P02111stQuarter2013.pdf>>.
- REILLY, B., ELLIS, A. (eds.). (2008) *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, [cit. 2013-12-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.idea.int/publications/esd/loader.cfm?csmodule=security/getfile&pageid=10445>>. ISBN 91-85391-18-2.
- Ústava Jihoafrické republiky. Zákon č. 108 z roku 1996. [cit. 2013-12-11] Dostupný z WWW: <<http://www.info.gov.za/documents/constitution/1996/a108-96.pdf>>.
- VAN ONSELEN, G. (2013). Half of ANC voters want Zuma out. *Sunday Times*. 15. 12. 2013, s. 5. Webový portál politické strany Agang. Vision. [cit. 2013-12-11] Dostupný z WWW: <<http://agangsa.org.za/pages/vision>>.
- Daily Nation. Zuma vows ANC will rule South Africa 'forever'. 8. 1. 2014.[cit. 2014-01-11] Dostupný z WWW: <<http://www.nation.co.ke/news/africa/Zuma-vows-ANC-will-rule-South-Africa-forever--/1066/2139110/-/yfx1uqz/-/index.html>>.